

Karsologie

Jiří Faimon

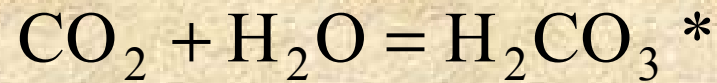
rozsah 2/0

3 kredity

Geochemie interakce kalcit-voda

GEOCHEMIE INTERAKCE karbonát-CO₂-H₂O

Rozpouštění CO₂ ve vodě (Henryho zákon):

$$K_H = \frac{a_{\text{H}_2\text{CO}_3^*}}{P_{\text{CO}_2}}$$

kde $[\text{H}_2\text{CO}_3^*] = [\text{H}_2\text{CO}_3] + [\text{CO}_{2(\text{aq})}]$

a_i - aktivita i-té složky

K_H - Henryho konstanta

P_{CO_2} - parciální tlak CO₂

Parciální tlak CO₂ je definován jako

- objemový/molární zlomek (objem CO₂ ku celkovému objemu vzduchu)
- virtuální tlak CO₂ odpovídající situaci, kdy by byl v daném objemu směsi plynů CO₂ sám

Disociace kyseliny uhličitě:

do prvního stupně: $\text{H}_2\text{CO}_3 = \text{H}^+ + \text{HCO}_3^-$

$$K_1 = \frac{a_{\text{H}^+} a_{\text{HCO}_3^-}}{a_{\text{H}_2\text{CO}_3}^*}$$

do druhého stupně: $\text{HCO}_3^- = \text{H}^+ + \text{CO}_3^{2-}$

$$K_2 = \frac{a_{\text{H}^+} a_{\text{CO}_3^{2-}}}{a_{\text{HCO}_3^-}}$$

Disociační konstanta jako kritérium síly kyseliny!

Čím vyšší hodnota - tím silnější kyselina!

H_2CO_3 je slabá kyselina!

disociační konstanty $\text{p}K_1 = 6,3$ $\text{p}K_2 = 10$

„p“ je matematický operátor odpovídající **-log**

t.j., $K_1 = 10^{-6,3}$ $K_2 = 10^{-10}$

Karsologie I

$$\alpha_0 = \frac{[\text{H}_2\text{CO}_3]^*}{[\text{H}_2\text{CO}_3]^* + [\text{HCO}_3^-] + [\text{CO}_3^{2-}]}$$
$$\frac{1}{\alpha_0} = \frac{[\text{H}_2\text{CO}_3]^* + [\text{HCO}_3^-] + [\text{CO}_3^{2-}]}{[\text{H}_2\text{CO}_3]^*} = 1 + \frac{[\text{HCO}_3^-]}{[\text{H}_2\text{CO}_3]^*} + \frac{[\text{CO}_3^{2-}]}{[\text{H}_2\text{CO}_3]^*}$$

$$\alpha_1 = \frac{[\text{HCO}_3^-]}{[\text{H}_2\text{CO}_3]^* + [\text{HCO}_3^-] + [\text{CO}_3^{2-}]}$$
$$\frac{1}{\alpha_1} = \frac{[\text{H}_2\text{CO}_3]^* + [\text{HCO}_3^-] + [\text{CO}_3^{2-}]}{[\text{HCO}_3^-]} = \frac{[\text{H}_2\text{CO}_3]^*}{[\text{HCO}_3^-]} + 1 + \frac{[\text{CO}_3^{2-}]}{[\text{HCO}_3^-]}$$

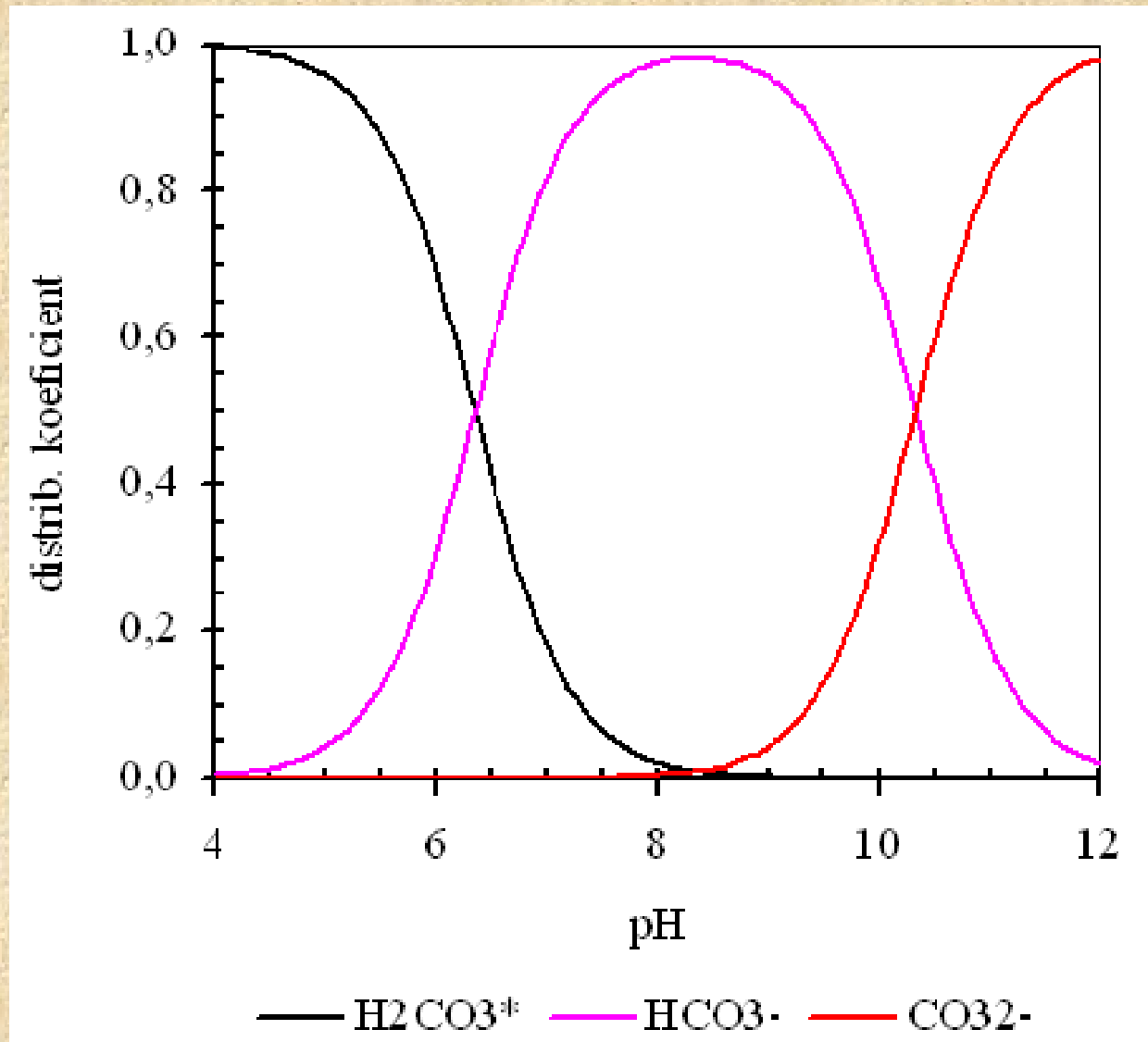
$$\alpha_2 = \frac{[\text{CO}_3^{2-}]}{[\text{H}_2\text{CO}_3]^* + [\text{HCO}_3^-] + [\text{CO}_3^{2-}]}$$
$$\frac{1}{\alpha_2} = \frac{[\text{H}_2\text{CO}_3]^* + [\text{HCO}_3^-] + [\text{CO}_3^{2-}]}{[\text{CO}_3^{2-}]} = \frac{[\text{H}_2\text{CO}_3]^*}{[\text{CO}_3^{2-}]} + \frac{[\text{HCO}_3^-]}{[\text{CO}_3^{2-}]} + 1$$

$$\frac{K_2}{a_{\text{H}^+}} = \frac{a_{\text{CO}_3^{2-}}}{a_{\text{HCO}_3^-}}$$

$$\frac{K_1}{a_{\text{H}^+}} = \frac{a_{\text{HCO}_3^-}}{a_{\text{H}_2\text{CO}_3}^*}$$

$$\frac{K_1 K_2}{a_{\text{H}^+}^2} = \frac{a_{\text{CO}_3^{2-}}}{a_{\text{H}_2\text{CO}_3}^*}$$

Distribuce jednotlivých karbonátových složek je funkcí pH:

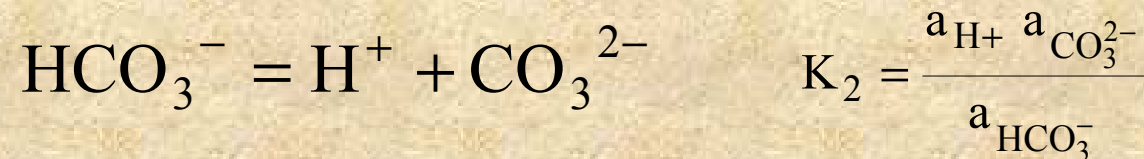
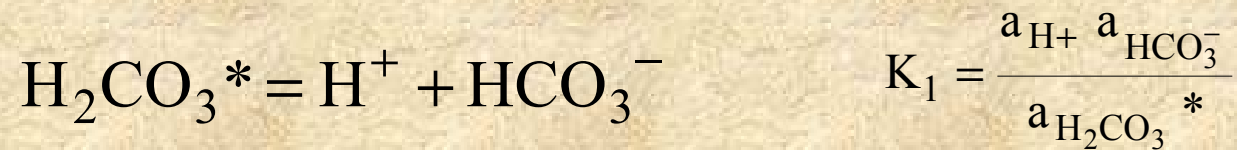
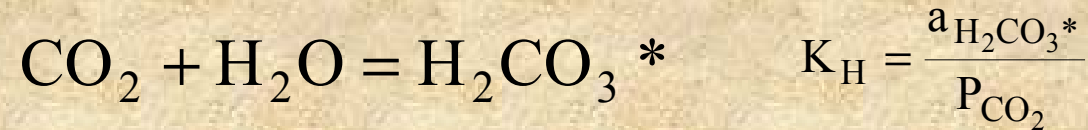

V čistém karbonátovém systému je pH naopak funkcí karbonátových složek!

Distribuční koeficient je dán molárním podílem dané složky a celkové sumy karbonátových složek!

Celková rovnováha:

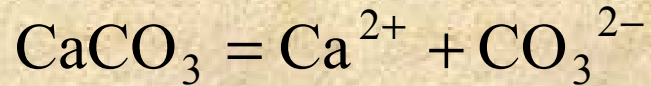
Všechny dílčí procesy musí být v rovnováze!

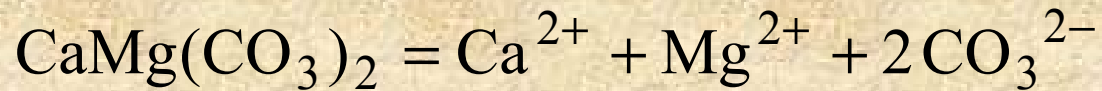
Vlastnosti distribuce:

- Při pH ~ 8 dominují hydrogenuhličitanové iony
- Směrem k nižší hodnotám pH (kyselejší prostředí) zvyšuje svůj podíl na karbonátových složkách nedisociovaná kyselina uhličitá
- Směrem k vyšším hodnotám pH se zvyšuje aktivita CO_3^{2-} iontů
- **Hodnota pH tímto způsobem (aktivitou CO_3^{2-} iontů) ovlivňuje/posunuje karbonátové rovnováhy!!!**

Rovnováhy uhličitánů

$$K_S = 10^{-8,48} = a_{\text{Ca}^{2+}} a_{\text{CO}_3^{2-}}$$

$$K_S = 10^{-17,09} = a_{\text{Ca}^{2+}} a_{\text{Mg}^{2+}} a_{\text{CO}_3^{2-}}^2$$

rovnice zleva doprava: rozpouštění

zprava doleva: krystalový růst

Index nasycení:

$$SI = \log \frac{Q}{K_S}$$

Q – reakční kvocient (kalcit), $Q = a_{\text{Ca}^{2+}} a_{\text{CO}_3^{2-}}$

Reakční kvocient může nabývat libovolných hodnot, může být vyšší, nižší nebo roven K.

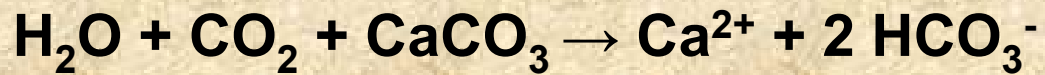
SI = 0 nasycený roztok, rovnováha

SI < 0 nenasycený roztok (rozpuštění kalcitu)

SI > 0 přesycený roztok (srážení kalcitu, růst speleotém)

Rozpouštění vápenců

Celkový proces

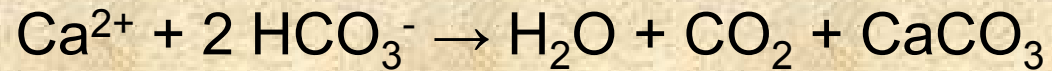
$$K = \frac{a_{\text{Ca}^{2+}} a_{\text{HCO}_3^-}^2}{p_{\text{CO}_2}}$$

- vyšší parciální tlaky CO_2 posunují rovnováhu doprava ve prospěch rozpouštění!
- při rozpouštění se snižuje aktivita CO_3^{2-} iontů (viz distribuce karbonátových složek)
- s poklesem aktivity CO_3^{2-} klesá Q: snižuje se index nasycení!

Růst speleotém

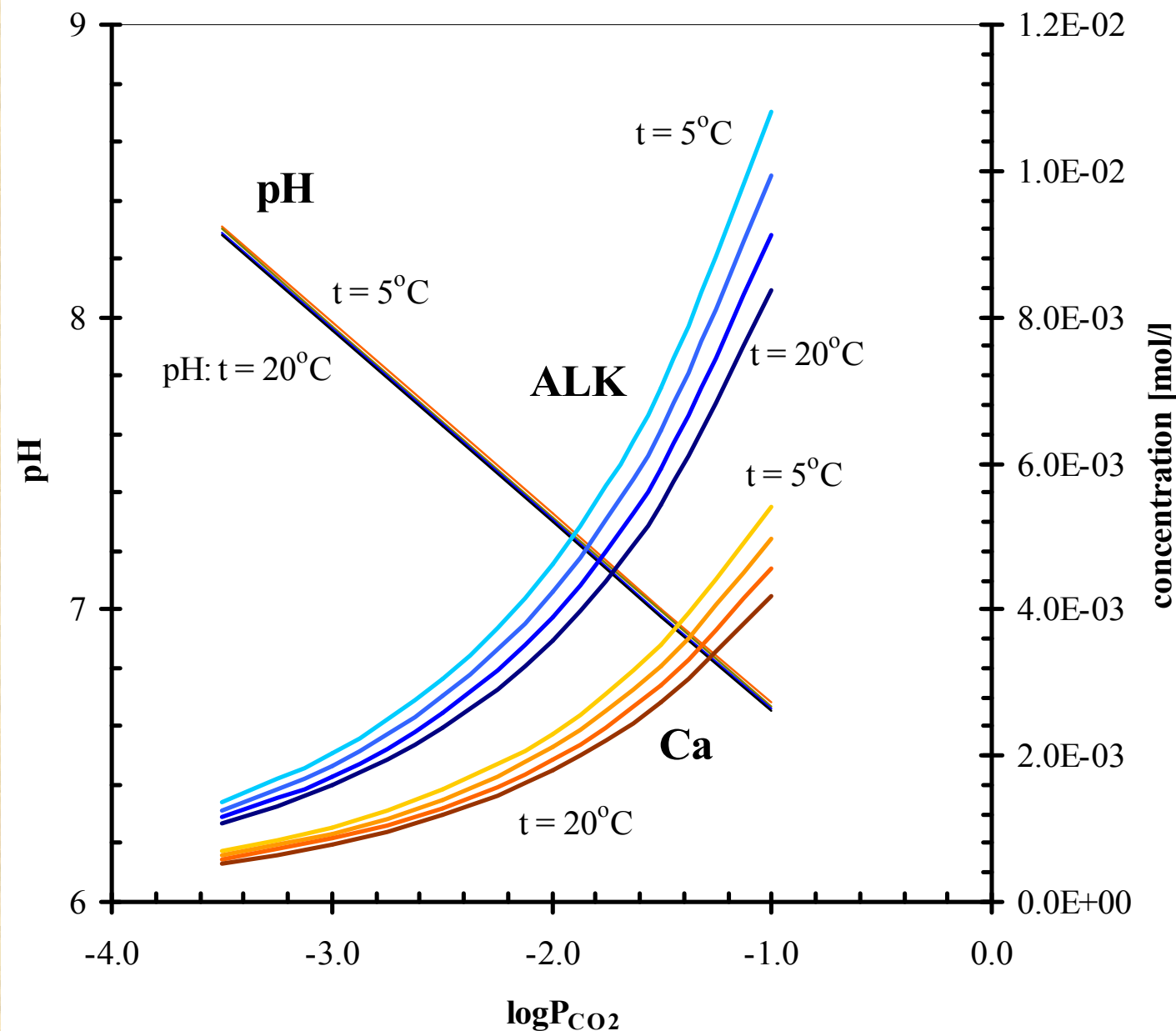
opačný proces:

- v krasu je růst kalcitových speleotém typicky spojen s odplyňováním CO₂!
- přesycení vod oxidem uhličitým vede k jeho úniku do atmosféry
- růst pH, aktivit CO₃²⁻ a přesycení ke kalcitu
- krystalizace kalcitu - růst speleotém

Karsologie I

Rovnováhy v systému
kalcit-H₂O-CO₂:

Závislost pH, alkality a Ca²⁺ ionů na parciálním tlaku CO₂ pro teploty v rozsahu t = 5–20°C.

S rostoucím parciálním tlakem CO₂

- roste koncentrace Ca
- roste alkalita
- snižuje se pH

S klesajícím parciálním tlakem CO₂

- klesá koncentrace Ca
- klesá alkalita
- zvyšuje se pH

S rostoucí teplotou

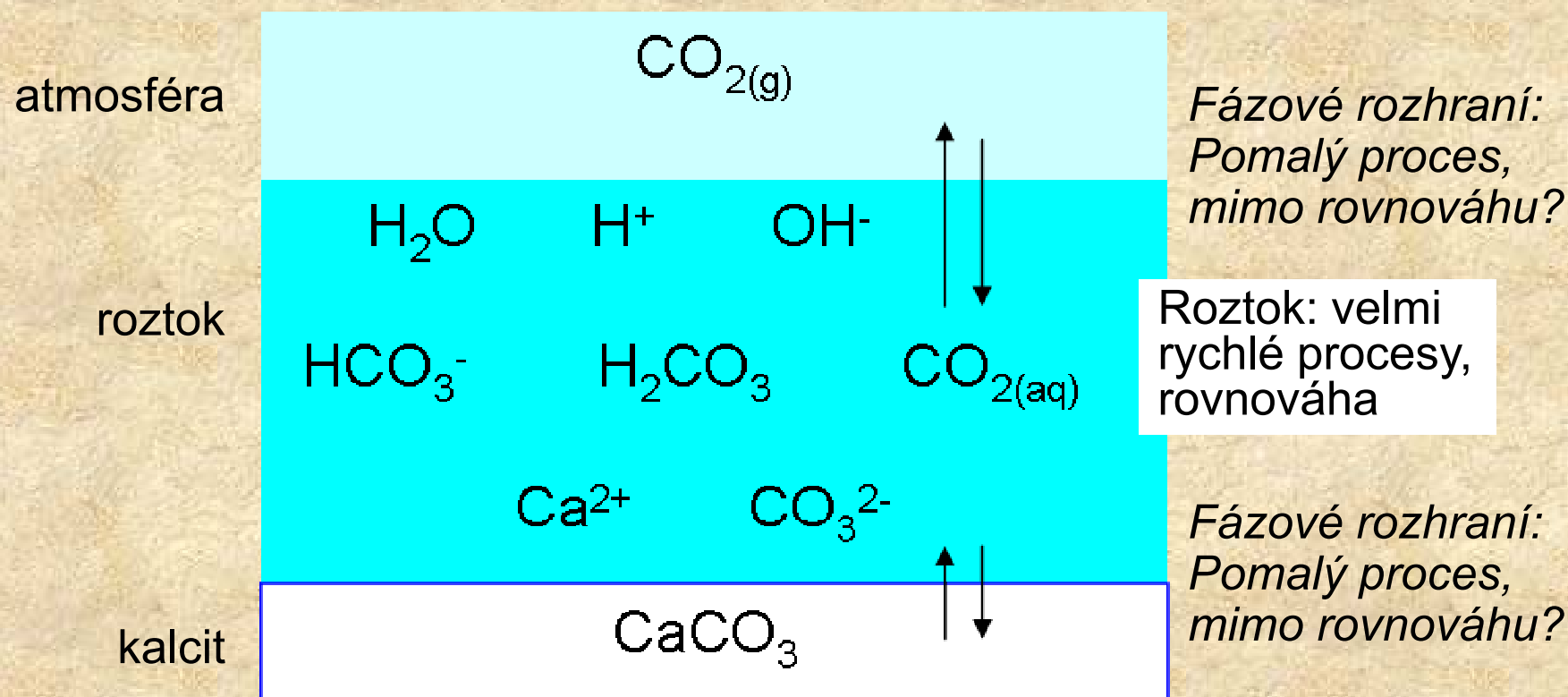
- snižuje se koncentrace Ca
- snižuje se alkalita
- pH zůstává téměř konstantní (mírně se snižuje)

Karsologie I

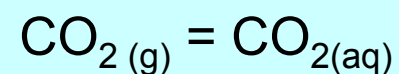
- V původně rovnovážném systému dochází s rostoucím parciálním tlakem CO_2 k nenasycení roztoků (agresivitě ke kalcitu). Na obrázku nahoře odpovídá růst P_{CO_2} posunu od rovnovážné koncentrace Ca^{2+} doprava – pod křivku (koncentrace je nižší než rovnovážná).
- V původně rovnovážném systému dochází s klesajícím parciálním tlakem CO_2 k přesycení roztoků (srážení/krytalizace kalcitu). Na obrázku nahoře odpovídá pokles P_{CO_2} posunu od rovnovážné koncentrace Ca^{2+} doleva – nad křivku (koncentrace je vyšší než rovnovážná).

Model – karbonátový systém

Tři fáze, deset chemických složek, dvě fázová rozhraní

Parciální rovnováhy:

Krasové procesy: konceptní model

Vytvořeno z důrazem na
prosakující vertikální
krasové vody

směr pohybu krasových vod

Příklad – vývoj krasové vody ve vertikálním profilu

I. Voda v rovnováze s atmosférickým CO₂ (log P_{CO₂} = -3), srážková voda:

pH = 5,634; celkové rozpuštěné karbonátové složky 1.543x10⁻⁵ mol/L

(H₂CO₃* = 1.315x10⁻⁵; HCO₃⁻ = 2.281x10⁻⁶; CO₃²⁻ = 3.969x10⁻¹¹ mol/L)

II. Voda obohacená CO₂ v půdním profilu (log P_{CO₂} = -1,5):

pH = 4,638; celkové rozpuštěné karbonátové složky 1.338x10⁻³ mol/L

(H₂CO₃* = 1.315x10⁻³; HCO₃⁻ = 2.310x10⁻⁵; CO₃²⁻ = 4.101x10⁻¹¹ mol/L)

III. Voda po interakci s kalcitem v epikrasu:

pH = 7,635; celkové rozpuštěné karbonátové složky 2.557x10⁻³ mol/L,

celkový rozpuštěný vápník/kalcit = 1,219x10⁻³ mol/L (Ca²⁺ =

1,189x10⁻³); (H₂CO₃* = 1.295x10⁻⁴; HCO₃⁻ = 2.393x10⁻³; CO₃²⁻ =

5.009x10⁻⁶ mol/L), SI_{kalc}=0

Karsologie I

IV. Voda v kontaktu s jeskynní atmosférou, $\log p_{\text{CO}_2} = -3$:

pH = 8,121; celkové rozpuštěné karbonátové složky 2.448×10^{-3} mol/L, vápník zůstává stejný, ($\text{H}_2\text{CO}_3^* = 4,155 \times 10^{-5}$; $\text{HCO}_3^- = 2.351 \times 10^{-3}$; $\text{CO}_3^{2-} = 1,507 \times 10^{-5}$ mol/L), $\text{SI}_{\text{kalc}} = 0,48$

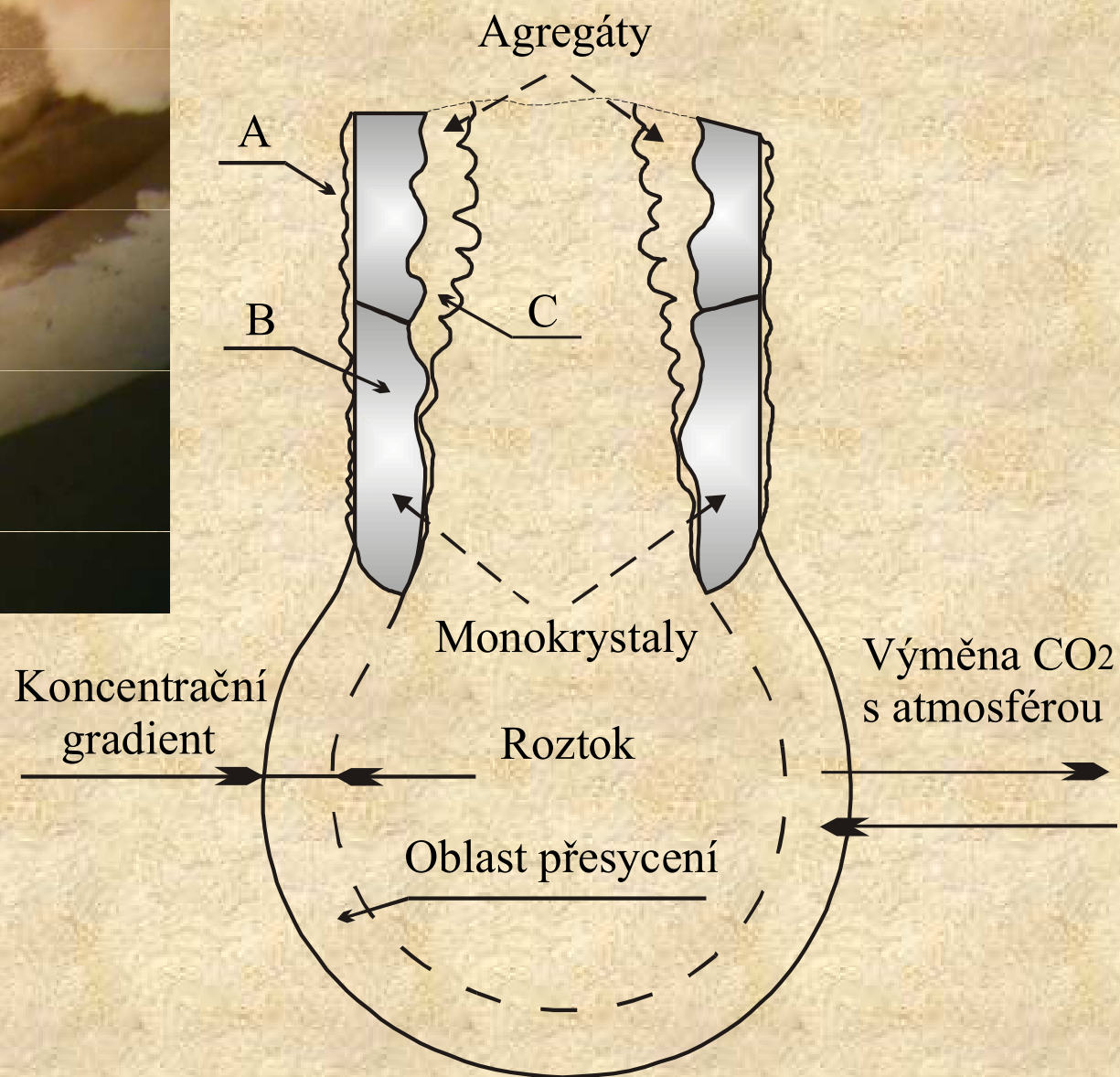
V. Srážení kalcitu – růst speleotém:

pH = 7,693; celkové rozpuštěné karbonátové složky 2.363×10^{-3} mol/L, celkový rozpuštěný vápník Ca = $1,134 \times 10^{-3}$ mol/L ($\text{Ca}^{2+} = 1,107 \times 10^{-3}$), **vysrážený kalcit = $(1,219 - 1,134) \times 10^{-3} = 8,5 \times 10^{-5}$ mol/L**; ($\text{H}_2\text{CO}_3^* = 1.055 \times 10^{-4}$; $\text{HCO}_3^- = 2.225 \times 10^{-3}$; $\text{CO}_3^{2-} = 5.294 \times 10^{-6}$ mol/L), $\text{SI}_{\text{kalc}} = 0$

Mechanismus růstu brčka

Model ústí brčka s kapkou vody.

A, B, C - jednotlivé vrstvy stěny.

Přerušovaná křivka představuje pohyblivé „čelo“ oblasti přesycení vzhledem ke kalcitu (Štelcl et al., 2004).

Karsologie I

